

Духовний світ особистості в умовах транзитивності суспільства

Сьогодні необхідно з'ясувати складові духовного світу особистості та найзначиміші його детермінанти, проаналізувати вплив об'єктивних умов транзитивності сучасного суспільства на перецінку традиційних чинників духовного світу людини.

Ключові слова: *особистість, духовність, духовні критерії особистості, суспільство, трансформація, суспільство транзитивного періоду, принцип володіння, принцип буття, принцип відповідальності.*

Проблема духовності не потребує ніяких аргументів: у всі часи про цю загадку складову людини дискутували, писали, сперечалися, пробували виміряти, а вона так і залишилася для людства нерозгаданою. Зрозумілим завжди було лише одне – вона (духовність) є, і виявити її можна лише у людській істоті. Отже, це та складова, яка відрізняє людину від тваринного світу, і, можливо, саме вона є рушійною силою цивілізаційних процесів.

Нестабільність і невпорядкованість сьогоденішнього світу лякають: проявляючись у всіх сферах суспільства, вони, на перший погляд, все більше і більше занурюють його у хаос. Кризові ситуації сьогодення для багатьох перетворюються в межові і спонукають особистість до пошуку шляхів адаптації в умовах, здавалося б, безкінечної транзитивності суспільства. Вже саме лише усвідомлення необхідності щось змінювати є початком процесу переосмислення особистістю свого духовного світу, який для кожної особистості є своєрідним, тому спрогнозувати загальні тенденції його розвитку неможливо. Особливо це стосується суспільства транзитивного (від латинського *transitus* – перехід, проходження) періоду.

Тому метою статті є дослідження проблем формування духовного світу особистості в умовах транзитивності суспільства.

Для досягнення означеної мети дослідження планується виконання таких завдань:

- проаналізувати процес переосмислення духовних цінностей людства;
- проаналізувати вплив об'єктивних умов транзитивності суспільства сьогодення на формування духовного світу особистості.

Основою суспільства завжди була і залишається людина як істота соціальна. А це означає, що суспільство з першого моменту свого виникнення прагнуло чинити вплив на особистість, вводячи її у свою соціальну структуру, нав'язуючи їй свої ідеали і наперед визначаючи сенс життя. У короткі періоди суспільної стабільності у людини є на що орієнтуватися, формуючи свій духовний світ і обираючи власний життєвий шлях. Таким орієнтиром є суспільна ідеологія і мораль. Якщо ж суспільство переходить у стан транзитивності, то людська свідомість деструктує соціальні орієнтири, переосмислює їх, що спонукає особистість до пошуків орієнтирів індивідуальних. Отже, транзитивне суспільство дає поштовх до більшої свободи у формуванні та переосмисленні духовного світу людини, у виборі домінантних для неї критеріїв духовності, чим і є цікавим для науковців різних напрямків та шкіл сьогодення.

Зокрема, основою досліджень В.Білецького [2], О.Донченко [5] стали життєві кризи ідентичності особистості; особистість як суб'єкт соціальних змін, життєві стратегії особистості, адаптація особистості у періоди суспільних криз та суспільної нестабільності вивчалися у монографіях М.Бойко [3], О.Злобіної, Л.Сохань, В.Тихоновича [6;7;8], М.Поповича [16], С.Хуткої [23]; проблеми душевної гармонії особистості в умовах духовної кризи суспільства стали основою наукових праць Н.Караульної [11], О.Курбатова та багатьох інших філософів, соціологів, психологів, педагогів, політоло-

гів, культурологів сучасності. Ще ґрунтовнішими є дослідження проблеми формування духовного світу особистості в транзитивному суспільстві у доробках зарубіжних науковців (Ж.Атталі [25], Г.Йонас [9], Е.Левінас [10], Г.Маркузе [12], Е.Фромм [20;21], В.Франкл [19] та інші).

Аналіз стану розробки окресленої проблеми свідчить про розгалуженість теоретичних досліджень щодо вивчення специфічних умов суспільної транзитивності, які і формують духовний світ людини, шляхом переосмислення його цінностей відповідно до реалій часу. Робота спрямована на пошук визначальних тенденцій у філософському вивченні духовного світу особистості у період транзитивності суспільства.

Ми живемо в період постійних змін в усіх сферах суспільного життя. В умовах сьогодення змішується більшість ціннісних орієнтирів, минуле вже не прояснює сучасного, а сучасне ще не дає можливості спроекувати ситуації майбутнього. На жаль, у подібні періоди свого історичного розвитку людство потрапляло часто. Щоразу супроводжуючись кризовими явищами, змінами (іноді докорінними) в усіх сферах життя, суспільству все ж вдавалося шляхом реальних чи формальних реформ призупинити об'єктивний хаос і створити хоча б ілюзію порядку і стабільності. І тоді людині впевнено обіцяли «світле прийдешнє», а безлад попереднього періоду пояснювали як продумані кроки боротьби за нього. Людина вірила, і ця віра мала під собою цілком логічне підґрунтя – концепцію, за якою людське суспільство неухильно еволюціонує. Не дивно, що ця концепція має безліч палких прихильників в усіх куточках світу, адже це так зручно – еволюціонувати разом з усім людством, не прикладаючи при цьому жодних зусиль, бо ти – частина цього людства: розвиваючись, воно не забуде і про тебе. Та «світле прийдешнє» знову перетворювалося на міраж, а замість нього, знову з'являвся хаос. І тоді впевненість зникала, а на її місці виникала безнадія і зневіра.

На жаль, концепція І.Пригожина, за якою суспільство як хаотична система не може бути стабільною завжди, з'явилася лише у 70-і роки ХХ століття. У цій концепції І.Пригожин стверджує, що у будь-якій системі стабільність є скоріше винятком, ніж закономірністю, і тому вибір того чи іншого напрямку розвитку суспільства часом залежить від випадкових подій, а не заздалегідь спроектованих як обов'язкові і неперушні [17].

Спробуємо встановити причини виникнення деструктивних змін сьогодення, проблеми, пов'язані із самими трансформаціями, та їхню залежність від духовних ідеалів минулого і сьогодення.

Питання про роль духовного начала в житті людини і суспільства, його зміст стали актуальними не сьогодні, ними переймалися ще за часів Сократа і Платона. Але ХІХ, ХХ і особливо початок ХХІ століття зробили їх основоположними у всіх людинознавчих науках, зокрема і в соціальній філософії. Річ у тім, що саме з ХІХ століття людина увірвала в надійність свого існування. Цьому сприяв насамперед розвиток науки і техніки. Людина стала менше залежати від природного середовища, тепер вона вже сама могла впливати на нього і окультурювати його, відповідно до свого людського бачення і потреб. І тоді зникла віра у святість, в ідеал, тому що «Бог помер», як писав Ф.Ніцше у своїй «Веселій науці» ще у 1901 році [26]. Чи зрозуміла смертельну небезпеку для себе з цією втратою людина? Ні. Та й не могла людина, яка прагнула до кращого облаштування свого незатишного життєвого простору, вгледіти у технічному прогресі, що пропонував їй полегшення повсякденної тяжкої праці, хоч якусь небезпеку. Навпаки, нові відкриття і винаходи сприймалися як ще одне переконання у вищості людського розуму над природою, над усім тим недосконалим і непристосованим, що сотворив Бог. Наслідки науково-технічної революції «навіть ті, кому дар провістия дістався від народження, ... хто мусив би розгледіти тіні, що їх уже почала відкидати Європа, ... радше сприйняли як різновид нового світла, що його важко описати, як різновид щастя, полегкості, спокою, збадьорення, світланку...» [26].

Чим розвиненішою була наука і техніка держави, тим багатшим ставав її народ. Гроші забезпечували більшу свободу при виборі життєвих перспектив, при створенні комфортніших умов існування. Той, хто мав більший капітал, мав більше влади над цим світом. Людина переконалася, що її захищеність прямо пропорційна розвитку науки,

техніки, економіки та політики. Духовність у цьому переліку була відсутня. Техніка, гроші і влада заволоділи світом.

Із середини XX століття зайшла мова про глобалізаційні процеси, про вселюдську цивілізацію, про пошуки нової потужної енергії для здійснення переходу людства у її космічну еру. Ці ідеї заповнили всесвітню інформаційну мережу. І знову на першому плані – наука, техніка, економіка та політика. Духовна сфера, як і соціальна, поступово знову займає другорядне місце, стає зайвою, навіть шкідливою для досягнення глобальної мети людства. Адже на її розвиток витрачаються кошти, так потрібні на розробку технологій, спрямованих на пошуки нової енергії.

Науково-технічна революція стала ще однією сходинкою, яка піднімала людину на п'єдестал Боголюдини, а самого Бога спускала у прірву забуття і зневіри.

На жаль, усвідомлення того, що зі «смертю Бога» рано чи пізно настане і «смерть Людинобога», як тоді, на початку XIX століття, так і тепер, на початку століття XXI, не прийшло.

Правда, сучасна науково-технічна революція суттєво змінила зміст і характер життєдіяльності людини, породивши поряд з обнадійливими для її існування і функціонування явищами чинники, що викликають цілком обгрунтовану тривогу і стурбованість як у пересічного обивателя, так і в спеціалістів – філософів, соціологів, психологів, культурологів. Вони висловлюють щодо цього різні, часом діаметрально протилежні думки. Одні з них, зокрема так звані «технологічні оптимісти» (Д.Белл, З.Бжезінський, Дж.Гелбрейт та ін.), вважають, що наука і техніка, самі як такі, автоматично перетворюють сучасне необлаштоване і незатишне суспільство в суспільство загального благоденства і рівності, класового миру і гуманізму, нових цінностей і нової моралі. Їх опоненти, так звані «антропологічні песимісти» (О.Хакслі, Е.Фромм, М.Хайдеггер, Г.Маркузе), навпаки, вбачають у техніці стихійні демонічні сили, однаково ворожі для будь-якого суспільства, а сам науково-технічний прогрес оголосили «моральною контрреволюцією». І ті, й інші наводять переконливі аргументи, з якими не можна не рахуватись і слід використовувати при вирішенні проблеми сучасної людини і її духовного життя [27].

Отже, слідуючи логіці нашого аналізу, необхідно з'ясувати складові духовного світу особистості та найзначиміші його детермінанти.

Духовність – домінування у людині духовно-моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними. Духовність виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних та емоційних запитах, у моральності [1,с.90].

До речі, як зазначає С.Крилова, «у метаантропології особистість розглядається як унікальна динамічна єдність духовного та душевного начал, духовності та душевності» [22,с.152].

Душевність, на думку Н.Хамітова, «виражає спрямованість людини передусім не до трансцендентного, а до ближнього, здатність до конкретно вираженої любові та співчуття» [22,с.65]. А дух «містить у собі такі явища як розум, свідомість, воля, натхнення, але не зводиться до жодного з них, будучи інтегруючим принципом внутрішнього і зовнішнього світу людини» [22,с.63]. У філософській теорії визначення названих категорій духовного світу трактуються так:

Інтелект – (лат. intellectus – розум, розсудок, пізнання) 1) здатність мислення, раціонального пізнання, що визначає готовність людини до засвоєння й використання знань і досвіду, розумної поведінки у проблемних ситуаціях; 2) у схоластиці – найвища пізнавальна здатність (понадчуттєве осягнення духовних сутностей) на протигагу розуму як нижчій пізнавальній здатності (до елементарної абстракції) [1,с.90].

Мораль – [лат. moralis– той, що стосується звичаїв] – 1) соціальний інститут, система норм, санкцій, оцінок, приписів, зразків поведінки, які виконують функції соціального контролю і регулювання соціальних відносин у тій чи іншій соціальній групі, суспільстві; 2) сукупність потреб, установок індивіда чинити відповідно до прийнятих у даному суспільстві уявлень про добро і зло; 3) в історичному матеріалізмі – одна з форм суспільної свідомості [1,с.90].

Воля – свідомо спрямованість до досягнення мети, що переходить з можливості у дійсність на енергетичній основі позасвідомого [22,с.42].

Свідомість – спрямована розумова активність, що відображає і трансформує буття [22, с. 177].

Н.Хамітов також зазначає, що «свідомість може бути спрямована як на зовнішній світ, так і на себе, стаючи самосвідомістю» [22, с. 177].

Таким чином, саме свідомості надається одне з найголовніших повноважень духовного світу людини: не тільки відображати світ, але і створювати його; тобто перетворювати, удосконалювати як свій власний світ, так і життєвий світ людини: світ її ідей, понять, наукових знань; світ людських цінностей, емоцій, смислів; світ образів, уявлень, яви, культурних символів і знаків; світ предметно-практичної і духовно-практичної діяльності.

Життя людини протікає на різних рівнях – на рівні буття суспільного (штучного, обмежуючого, тимчасового) та на рівні буття трансцендентного (природного, загально-людського, вічного). Тому й духовне життя окремої людини потрібно розглядати лише в єдності її причетності як до духовного життя суспільства, так і до духовного життя людства. На жаль, духовне життя суспільства і трансцендентна духовність ніколи не ототожнювалися: тимчасовість протистояла вічності, а вічні ідеали людського буття незворушно спостерігали за зникненням ідеалів скороминущих. До універсальних, вічних категорій духовності відносимо Добро, Красу, Істину, Віру, Надію, Любов. Так як і все у світі вони мають свої антиподи – Зло, Потворність, Брехню, Зневіру, Безнадію та Ненависть. Та універсальними ці категорії можуть бути лише у світі вічності. У світі реального людського буття вони можуть втрачати свою універсальність і ставати абсолютно відносними.

Критерії духовного світу суспільного життя – оцінки, цінності, переконання, ідеали, цілі, норми поведінки, орієнтири та інші регулятивні компоненти людської діяльності – завжди підпорядковані суспільним, соціальним, національним, історичним вимогам часу та простору. Вони підпорядковані тимчасовості нашого перебування у світі реальності. Зрозуміло, що при зміні соціальних формацій відбувається переоцінка критеріїв духовного життя. При цьому не може не виникати суперечностей.

Суперечності виникають і при співвіднесенні універсальних цінностей з реаліями повсякденного життя, адже людина, плануючи свій життєвий шлях, співвідносить ієрархію цінностей універсальних зі своїм розумінням і смислом буття, формуючи таким чином самосвідомість. У боротьбі за неї активним стабілізуючим чинником виступає совість. На думку Віктора Франкла, совість є доморальним осягненням цінностей. Тільки совість може узгодити вічний, всезагальний моральний закон з конкретною ситуацією конкретної людини. «В часи, коли десять заповідей втрачають свою безсумнівну значимість, людина більше ніж будь-коли повинна учитися прислухатися до десяти тисяч заповідей, які виникають в десяти тисячах унікальних ситуаціях, із яких і складається її життя. І в тому, що стосується цих заповідей, вона може спиратися і покладатися тільки на совість» [19].

У міру загострення нестабільності, все частіше і частіше згадуємо про те, що людина – істота духовна, про те, що саме духовне начало перетворює індивіда в особистість, а особистість – в людину. На жаль, реалією сьогодення є безликий натовп, а людина маси стала центральною постаттю історії. Навіть не людина маси, а сама людська маса – без форми, без імені, без думки, без сутності, без душі. І духовній особистості у ній місця немає: у масі вона сприймається як чужорідне тіло, яке при першій же можливості потрібно виштовхнути, щоб не спричинило болю. У зв'язку з цим, існує апріорне твердження: якщо явище з'являється – значить воно комусь чи чомусь потрібне. Поява людини маси, дійсно, була чітко спланована, така людина була потрібна. Цю потребу диктувала сама історія, яку ніколи не хвилювала особистість, хоча саме особистості були її творцями. Цю особливість історії ще на початку ХХ століття зрозумів М.Бердяєв. У своїй філософській праці «Доля людини в сучасному світі» він писав, що історія ніколи не працювала на людину, вона завжди працювала на державу, на націю, на народ, на расу, які є структурами соціальними, а отже структурами колективними, масовими. Звичайно, для досягнення загальнодержавної, загальнонаціональної, загальнонародної мети, потрібна була людина, яка швидко і без зайвих запитань реагувала на команди, на волю влади. Такою могла бути лише людина «середня». Саме її і породили маси і масова культура тоталітарних держав. Протягом

усього XX століття вона удосконалювалася, і ось, нарешті, на початку століття XXI з'явився її Абсолют. І сталося це не в одній державі, не у якомусь окремому куточку світу – людина маси заволоділа увесь життєвий простір.

Та саме поява абсолютної людини маси і дає надію на те, що духовий світ все ж займе відведене йому природою домінуюче місце у сутності людини. Адже будь-яка ідея, доведена до Абсолюту, перетворюється в Абсурд. Так по суті і сталося з людиною маси: вона стала не потрібною. Її збіднілий інтелект вже не може породити благодатної ідеї для наступного поступу, а навіть якщо така ідея матиме місце, то зацікавила від страху воля не заставить людину цей поступ зробити, а приспана совість скаже: «Так всі роблять, зупинися!».

Сьогодні людськість потребує саме особистостей, а особистість без реалізації себе через духовний світ неможлива, так як індивід стає особистістю лише за умови активного самовизначення та побудови власної ієрархії моральних норм. А саме ці умови є прерогативою світу духовного.

Науково-технічна революція породила низку проблем, які за своєю специфікою співвідносяться з економічною, політичною, соціальною сферами, але всі вони обумовлені проблемами духовними. Насамперед, це проблеми екологічні, викликані безвідповідальністю людської істоти за світ, у якому вона активно функціонує. Ця безвідповідальність є породженням іншої проблеми – особистісної орієнтації людини на володіння [20]. Усвідомивши власну силу, яку надало їй *techné*, людина запрагла володіння безмежного, не розуміючи, що створює штучний світ, що у цьому світі доведеться жити не тільки їй, а й її нащадкам, тому вона відповідальна за своє творіння. «Ми стали усвідомлювати, що природа людської діяльності змінилася *de facto* і що предметом цієї діяльності абсолютно нового гатунку є ніяк не менше, як уся біосфера планети, за яку ми повинні бути відповідальними, оскільки маємо над нею владу», – пише Г.Йонас [9,с.20]. Та саме цього морального чинника – відповідальності за кожен крок особистої діяльності – класична етика у людини минулого і сьогодення ще не виробила, бо діяльність людини завжди була каузальним чинником, тобто таким, при якому вторгнення в природу «були досить поверховими і безсилими, щоб порушити встановлену рівновагу» між людською діяльністю і природою [9,с.15]. Людина звикла жити за принципом: «Ніхто не може бути відповідальним за далекосяжні пізніші наслідки своїх сповнених бажання, добра та блага дій. Куца рука могутності не потребує довгої руки знання передбачення» [9,с.19].

Не менш жажливою проблемою сьогодення, породженою все тією ж орієнтацією на «володіння», а не на «буття», є знецінення найбільшої людської цінності – життя людини. Війни, які розгортаються у різних географічних точках земної кулі, здебільшого мають за мету заволодіти – землями, природними родовищами, дешевою робочою силою, грішми, новими технологіями – будь-чим. «Прагнення ж володіти приватною власністю, – як наголошує Е.Фромм у своїй праці «Мати чи бути?», – породжує намагання застосувати насильство, для того щоб таємно чи відкрито грабувати інших. При установці на володіння, щастя полягає в досягненні переваги над іншими, у владі над ними і, в підсумку, у здатності завойовувати, грабувати, вбивати» [20,с.93]. І не важливо, що війна відбере мільйони людських життів, творчість яких, погляди на світ, ідеї, прагнення так і не стануть частиною буття вселюдського – на перший план тут виступає жадоба грошей та влади. Ці посланці Зла породжують людську анемію, пасивність, відчуження, бездушність, яка є захисною реакцією людини у відповідь на її вічний страх перед вічним Злом. Адже суспільство споживачів, яке прагне лише до володіння, з кожним днем набирає сили і вже владарює над кожним із нас. І тоді людину сьогоднішню карати за її бездушність права не має ніхто: вона просто боїться виявити себе перед всюдисущим Злом, яке відчуває свою силу і безкарність, чого не скажеш про пересічну особистість. Занадто часто людина, яка протидіяла Злу, була покарана Законом. На жаль, вся історія XX століття (та й не тільки XX) є свідком законності владарювання Зла. Тому немає нічого дивного у тім, що страх втрутитися у діяння Зла закладений у людині XXI століття генетично.

Отже, сьогодні, як і в усі перехідні історичні епохи, відбувається активне переосмислення духовних цінностей, орієнтирів та ідеалів особистості. Це невідворотний процес, і людина повинна зрозуміти, що зміни ієрархії чинників духовності є необ-

хідністю, продиктованою часом: так було завжди, тому що суспільство – це система, а отже, розвивається хаотично, і тому постійні зміни у всіх його сферах діяльності – це закономірність. Інша річ, що «людина маси» зобов'язана замислитися про свою «середність», віднайти шляхи для реалізації себе як активної творчої особистості і таким чином мінімізувати і соціальне, і особистісне відчуження; «споживач» початку ХХІ століття нарешті повинен отямитися, згадати про свою совість і зрозуміти, що перед загрозою фізичного зникнення вже не народ, не нація, не окрема раса, а майбутнє всього людства, яке, до речі, має таке ж право на існування, як і його, «споживача», покоління; «власник», який не визнає іншого принципу життя, окрім «мати», нехай спробує принцип «бути» і пошукає щастя не в завиюванні, а в існуванні. Можливо, тоді він зрозуміє, що найвища цінність – це життя.

Та без сумнівів можна стверджувати, що духовність буде основою буття майбутніх поколінь. Адже людина, по суті, від свого початку живе у просторі, який конструюється духовністю. Причиною цього є непристосованість людини до світу, у який вона «закинута». Ця недосконалість людської істоти змусила людину мислити, щоб вижити. А мислення – це одна із найважливіших складових духовності.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що пізнання і розуміння різних підходів до встановлення основних принципів та шляхів формування духовного світу особистості у період транзитивності суспільства будуть актуальними і надалі, так як вони не допускають однобічності трактування вказаної проблеми лише як соціальної чи як особистісної. Дослідження процесу переосмислення людиною своїх духовних орієнтирів та ідеалів є невичерпними, так як відбувається воно завжди в іншому часовому, просторовому, історичному, ситуаційному вимірі. Та перспективність подальшого вивчення зазначеної проблеми полягає не лише у концепціях і висновках теоретиків-футурологів: і людство, і час потребує реальних практичних порад.

Список використаних джерел

1. Біленький Є.А., Дебой В.М., Козловець М.А. та інші / Соціологія: словник термінів і понять. – К.: Кондор, 2006. – 372 с.
2. Білецький В.В. Виправлення девіантної особистості. Філософський погляд. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 153 с.
3. Бойко М.С., Старовойт І.С. Зростання соціальної активності особи. – К.: Знання, 1987. – 46 с.
4. Бойченко І. Буття людини в суспільстві: відносини, спілкування, духовність: іст.-філос. ракурс: монографія / І.В.Бойченко. – К.: Промінь, 2010. – 480 с.
5. Донченко О.А. Суспільство і особистість: особливості соціально-психологічної адаптації // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. Кол. Монографія / Під ред. М.О. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 1999. – С.492–500.
6. Жизненный путь личности / Сохань Л.В., Злобина Е.Г., Тихонович В.А. и др. – К.: Наукова думка, 1987 – 277 с.
7. Злобина О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. – К.: ІС НАНУ, 2004. – 400 с.
8. Злобина О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. – К.: Стило, 2001. – 238 с.
9. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
10. Левинас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека / Эммануэль Левинас; пер. с фр. А.В. Парибка. – СПб.: ВРФШ, 1998. – 265 с.
11. Караульня Н.В. Сутність духовності та її роль в особистому бутті // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – Випуск 27. – Київ, 1998. – С.26–28.
12. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1996. – С.87–134.
13. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – С.132–133.
14. Морен Е. Втрачена парадигма: природа людини // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – №5–6. – С.90–109.
15. Нише Ф. Так говорил Заратустра // Соч.: В 2 т. М.: Мысль, 1990. Т.2. – С.5–237.
16. Попович М. Бути людиною. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.

17. Пригожин И., Стенгерс И. Время. Хаос. Квант: К решению парадокса времени / Пер. с англ. / Изд.7 / Синергетика: от прошлого к будущему. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 232 с.

18. Пригожин І. Філософія нестабільності // Вісник національної Академії наук України. – 1998. – №3–4. – С.80–86.

19. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с.

20. Фромм Е. Мати чи бути?: пер. з англ./ Еріх Фромм. – К.: Укр. письменник, 2010. – 222 с.

21. Фромм Э. Человек для себя: Пер с англ. – Мн.: Коллегиум, 1992. – 253 с.

22. Хамітов Н, Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. – К.: КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с.

23. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2007. – №2. – С.164–175.

24. Это Человек. Антология. – М.: Высшая школа. 1995. – С.75–81.

25. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия. М., 1993. [Электронный ресурс] //Ж.Аттали – Режим доступу: <http://kob.su/kobbooks/na-poroghie-novogho-tysiachielietia-zhak-attali>

26. Ніцше Ф. Весела наука [Електронний ресурс] // Ф.В. Ніцше. – Режим доступу: http://www.libok.net/writer/1484/kniga/49272/nitsshe_fridrih_vilgelm/veselaya_nauka

27. Сморгж Л. Естетика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2009 – 334 с. [Електронний ресурс] // Л.Сморж – Режим доступу: <http://ukrlibrary.com.ua/books/12/1/index.html>

Цибенко Л.Б. Духовный мир личности в условиях транзитивности общества

Сегодня необходимо выяснить составляющие духовного мира личности и наиболее значащие его детерминанты, проанализировать влияние объективных условий транзитивности современного общества на переоценку традиционных компонентов духовного мира человека.

Ключевые слова: личность, духовность, духовные критерии личности, общество, трансформация, общество транзитивного периода, принцип владения, принцип бытия, принцип ответственности.

Tsybenko, L.B. The spiritual world of personality is in the conditions of transitivity of society

It is today necessary to find out the constituents of the spiritual world of personality and his most meaningful determinants, analyze influence of the objective terms of transitivity of modern society on overvalue of traditional factors of the spiritual world of man.

Key words: personality, spirituality, spiritual criteria of personality, society, transformation, society of transit period, principle of possession, principle of existence, principle of responsibility.